

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

REVIEW OF THE FACULTY OF DIVINITY

Yıl/Year : 12

Sayı/Number : 2

ELAZIĞ - 2007

TÜRKİYE KÜTÜPHANELERİNDEKİ HANBELÎ MEZHEBİYLE İLGİLİ YAZMA ESERLER

The Manuscripts About The Hanbalite School in Libraries of Turkey

Dr. Aydın TAŞ

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

e-posta: atas@firat.edu.tr

Özet: Bu makalede, Türkiye kütüphanelerinde bulunan 25 müellife ait 54 adet yazma eser verilmiştir. Tespitimize göre bunların;

- 30 tanesi neşredilmiş, üçünün matbu çevirisi yapılmış, iki yayınlanmış eser üzerine ise çalışma gerçekleştirilmiştir.

- 24 tanesi ise sadece yazma halindedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Kütüphaneleri, Hanbeli Mezhebi, Fıkıh, Yazma, Kitap

Abstract: In this article we gave details of 54 manuscripts composed by 25 authors which are available in libraries of Turkey. According to our determination;

- 30 of them are printed later on. Three of them are printed translation. Two of them have been studied over.

- 24 of them are in manuscript form.

Key Words: Turkey's Libraries, Hanbalite School, Fiqh, Manuscript, Book

GİRİŞ

Günümüzde kapsamlı bir fıkıh edebiyatı çalışmasına ihtiyaç olduğu açıktır. Bunu tam olarak gerçekleştirebilmenin yolu ise; fıkıhla ilgili olarak gerek ülkemizde, gerekse diğer ülkelerde bulunan ve henüz neşredilmemiş olan yazmaların neşredilmesinden, en azından içerikleri hakkında bilgi sahibi olup doğru bir şekilde döküm ve tasnifinin yapılmasından geçmektedir. Bu makalemizin bu alanda yapılacak çalışmalara az da olsa katkı sağlayacağını umuyoruz. Türkiye kütüphanelerinde fikhî mezheplere dair araştırmacıların ilgisini bekleyen çokça yazma eser bulunmaktadır. Ali Rıza Karabulut'un, Türkiye kütüphanelerindeki yazma eserler hakkında hazırladığı hacimli eser¹ bunun bir kanıtıdır. Bu kıymetli çalışmanın, bütün yazmaları içerdiği iddia edilemez. Ancak Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazmalar eserler üzerine yapılmış, tespit edebildiğimiz en yeni ve en kapsamlı çalışmadır ve müellifi de yazmalar konusunda deneyimli bir uzmandır². Bundan dolayı makalemizde bu eseri esas alarak, online kütüphane kayıtlarından, özellikle de Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Türkiye yazmaları üzerine hazırladığı site³ ile İSAM Kütüphanesi⁴ kayıtlarından, DİA'nın ilgili maddelerinde yer alan bilgilerden ve bakabildiğimiz diğer kaynaklardan yararlanarak Türk halkı tarafından fazla tanınmayan Hanbelî mezhebiyle ilgili yazma eserleri, bu eserlerin bulunduğu kütüphane kayıtlarıyla birlikte araştırmacıların dikkatlerine sunmak istedik. Ayrıca hem yazmaları mümkün mertebe tanıtılabilmek, hem de bunlar üzerinde çalışma yapmak isteyenlere bir nebze olsun yardımcı olabilmek için yazmaların tespit edebildiğimiz tanıtıcı bilgilerini, matbularını, çevirilerini

¹ Ali Rıza Karabulut, *el-Mahtûtâtü'l-Mevcûde fî Mektebâti İstanbul ve Anadolu = İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi I-III*, Kayseri 2005, 4+1866+38 sayfa (5850 civarında müellif).

² Türkiye'deki yazma eserlerin bulunduğu önemli ve köklü kütüphanelerinden birisi olan Kayseri Râşid Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi'nin emekli müdürü olan müellifin Türkiye'deki yazmalarla ilgili matbu bir çok katalog çalışması [bkz. Karabulut, III, Türkçe açıklamalar kısmının "*Türkçe Kaynaklar, Kısaltmalar, Araştırmalar ve Kataloqlar*" başlığı (bu kısma sayfa numarası verilmemiştir)] yanında Turan Karabulut ile birlikte dünya kütüphanelerindeki İslam kültür ve tarihi ile ilgili yazma eserler üzerine hazırladığı kapsamlı bir çalışma da bulunmaktadır [Ali Rıza Karabulut - Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemü't-Târihi't-Türâsi'l-İslâmî fî Mektebâti'l-Âlem: el-Mahtûtât ve'l-Matbüât = Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslam Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi I-VI* (6. cilt indekstir), Mektebe Yayınları, Kayseri ty. (Mektebe yayınları; 12. İlmî eserler serisi; 3)].

³ <http://www.yazmalar.gov.tr/>. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Türkiye yazmalarıyla ilgili olarak üç dilde (Türkçe, Arapça ve İngilizce) hazırladığı bu siteye maalesef henüz bütün kütüphaneler kaydedilmemiştir ancak buna matuf çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışmaların mümkün olan en kısa sürede bitirilerek yazmaların tam olarak araştırmacıların hizmetine sunulmasını temenni ediyoruz. Ayrıca siteye bazı yazmaların sayfa sayfa görüntüleri de eklenmiştir ve bunlardan istenilenleri, siteye üye olup kontör satın alarak doğrudan bilgisayara indirmek mümkündür. Araştırmacıların işini çok kolaylaştıran bu önemli hizmetin genişletilip mümkünse bütün yazmalara teşmil edilmesi çok yararlı olacaktır.

⁴ <http://kutuphane.isam.org.tr/2001arama.htm>

ve üzerlerine yapılmış olan çalışmaları da ekledik. Diğer mezhepler hakkında da benzer çalışmanın yapılmasının faydalı olacağına inanmaktayız. Yeri gelmişken belirtelim ki, özellikle Hanefî ve Şâfiî mezhepleriyle ilgili yazmalar bir makale boyutunun çok üstündedir⁵.

Çalışmamızda geçen kısaltmaların ve bunların açıklamaların listesini makalenin sonuna ekledik.

Şimdi müelliflerin vefat tarihlerini esas alarak Hanbelî mezhebiyle ilgili tespit ettiğimiz yazmaları ele alabiliriz.

A. IV. ASIR (300-399 / 912-1099)

* İbn Batta, Ubeydullah b. Muhammed Ebû Abdullah el-Ukberî el-Bağdâdî el-Hanbelî (387/997),

عبد الله بن محمد ابن بطة أبو عبد الله العكبري البغدادي الحنبلي

eş-Şerh ve'l-İbâne an Usûli's-Sünne ve'd-Diyâne ve Mücânebetü'l-Muhâlifin ve Mübânenetü Ehli'l-Ehvâil'l-Mârikîn = el-İbânetü's-Sugrâ / الشرح والإبانة عن أصول السنة والديانة ومجانبة المخالفين وميانية أهل الأهواء المارقين الإبانة الصغرى

Eserde akait, ibâdât, muamelât ve ahlâk konuları işlenmiş, ayrıca İslâmî fırkalarla bunların liderlerine de yer verilmiştir. Müellif, her konuda ilgili âyetlerle hadisler yanında sahabe, tabiîn ve sonraki dönem imamlarının sözlerine yer vermiş, eserin fazla hacimli olmaması için hadislerin senetlerini kaydetmemiştir⁶.

Yazması: S/Fatih, r. 3/4445, v. 140-169.

Matbusu: *eş-Şerh ve'l-İbâne ala Usûli's-Sünne ve'd-Diyâne*, üç yazma nüshasını esas alarak tahkik eden: Rıza b. Na'san Mu'tî, el-Mektebetü'l-Faysaliyye, Mekke 1404/1984; Dârü'r-Râye, Riyad 1408/1988.

Matbu Çevirisi: Geniş bir önsözle birlikte Fransızcaya çeviren: M. Henri Laoust, *La Profession de Foid'Ibn Batta, Tradlitionniste Etjuriconsuite Musulman d'ecole Hanbalite Mort en Irak â Ukbara, en 367/997*, Damas 1958; Paris 1959.

⁵ Türkiye kütüphanelerinde bulunan Hanefî ve Şâfiî mezhepleriyle ilgili yazma eserlerin tespitini tamamlamış olup bunları müstakil bir kitap olarak yayınlamaya matuf çalışmamız devam etmektedir. İmâmiyye mezhebiyle ilgili olan yazmalar hakkında hazırladığımız makaleyi yayınlanmak üzere Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'ne sunmuş bulunmaktayız. Mâlikî mezhebiyle ilgili olarak hazırladığımız çalışma ise, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin bu sayısında yayımlanmış bulunmaktadır [12:2 (2007), ss. 45-82].

⁶ Saffet Köse, "İBN BATTA", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 358-359, 358.

B. V. ASIR (400-499 / 1009-1106)

* Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Muhammed b. el-Hüseyn el-Bağdâdî el-Hanbelî (458/1065),

محمد بن الحسين أبو يعلى الفراء البغدادي الحنبلي

1. *el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Dîniyye* / الأحكام السلطانية والولايات الدينية (في السياسة)

Devletin esas teşkilât ve idaresiyle ilgili fikhî ahkâmı bir araya toplayan bu kitap, müellifin en meşhur eseridir⁷.

Yazması: S/EsadE, r. 543.

Mathbusu: Kahire 1357; Beyrut 1983; thk. Muhammed Hamid el-Fıkî, Kahire 1357/1938, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Kahire 1403/1938 (ofset); Beyrut 1983 (ofset).

2. *et-Ta'likâtü'l-Kebîra fî Mesâilî'l-Hilâfiyye beyne'l-Eimme* / التعليقة الكبيرة في المسائل الخلافية بين الأئمة (في الفقه الحنبلي)

İlm-i hilâfla ilgili bir eserdir⁸. Müellif ele aldığı meselelerde önce Ahmed b. Hanbel ve talebelerinin içtihatlarıyla diğer mezheplerden paralel görüşlerini ortaya koyduktan sonra muhalif fikirlere geçmektedir. Daha sonra ayrıntılı bir şekilde sunduğu Hanbelîlerin delilleriyle kısmen aktardığı muhaliflerinin delilleri arasında karşılaştırma yaparak genellikle kendi mezhebine ait olanları savunmaktadır. On bir cilt olduğu kaydedilmektedir⁹.

Yazması: Millet/FeyzullahE, r. 695, cüz 4, v. 311.

Üzerine Yapılmış Çalışma (Yazma ve Matbu): İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali Cemâluddîn Ebu'l-Ferec el-Kuraşî et-Teymî el-Bekrî el-Bağdâdî el-Hanbelî (597/1201), *et-Tahkîk fî Mesâilî't-Ta'lik* = *et-Tahkîk fî Ahâdîsi'l-Hilâf* / التحقيق في مسائل التعليق = التحقيق في أحاديث الخلاف. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın, *Ta'likü'l-Kebîr fî'l-Mesâilî'l-Hilâfiyye beyne'l-Eimme* adlı fıkıh kitabı üzerine yapılmış bir çalışmadır. Millet/FeyzullahE, r. 296. İbnü'l-Cevzî'nin bu eseri neşredilmiştir: Kahire 1954; Küveyt 1402; *et-Tahkîk fî Ahâdîsi'l-Hilâf* : *et-Tahkîk fî Ahâdîsi't-Ta'lik* : *et-Tahkîk fî htilâfi'l-Hadîs I-II*, tahkik ve tahrir: Mes'ad Abdülhamid Muhammed Sa'denî - Muhammed Fâris, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994; *et-Tahkîk fî Mesâilî'l-Hilâf* : *et-Tahkîk fî Ahâdîsi't-Ta'lik* : *et-Tahkîk fî Ahâdîsi'l-Hilâf* : *et-Tahkîk fî htilâfi'l-Hadîs I-XII*, thk. Abdülmu'ti Emin Kal'acî, Dârü'l-Vaî, Halep 1419/1998 [Birlikte: Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tenkîhü't-Tahkîk (fî Ahâdîsi't-*

⁷ Cengiz Kallek, "EBÛ YA'LÂ el-FERRÂ", *DİA*, İstanbul 1994, X, ss. 253-255, 255.

⁸ Hilâf konusunda bkz. İsmail Köksal, *Fıkıh Usûlü (İslam Hukuku Metodolojisi)*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2008, 207-208.

⁹ Kallek, "EBÛ YA'LÂ el-FERRÂ", *DİA*, X/255.

Ta'lik) li 'bni'l-Cevzî (Muhtasarü't-Tahkîk)]; *et-Tahkîk (fî Ahâdîsi't-Ta'lik)*: *el-Fehâris* = *et-Tahkîk fî Ahâdîsi'l-Hilâf* = *et-Tahkîk fî htilâfi'l-Hadîs I-VIII* (8. ciltte fihrist de mevcuttur), nşr. Ebû Asem Hasan b. Abbas b. Kutb, el-Farukü'l-Hadisîyye, Kahire 1422/2001 [Birlikte: Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tenkîhü't-Tahkîk (fî Ahâdîsi't-Ta'lik) li 'bni'l-Cevzî (Muhtasarü't-Tahkîk)*].

3. *Kitâbu'r-Rivâyeteyn ve'l-Vecheyn* / كتاب الروايتين والوجهين

Fürû-i fıkıh, usûl-i fıkıh ve akaid olmak üzere üç cüzden oluşmaktadır. Eserin fürû-i fıkıhla ilgili kısmı, yirmi altı bölümden oluşur ve çeşitli fikhî meselelere dair Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı rivayetler değerlendirilir. Müellif, derlediği bu rivayetlerin sıhhat derecesini ve ilgili görüşlerin İbn Hanbel'e ait olup-olmadıklarını tartışmakta, bunlar arasında Kur'an ve sünnetten tespit ettiği çeşitli delillere uyan görüşleri tercih etmektedir¹⁰.

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1121, v. 257 (643 h).

Matbusu: *el-Mesâilü'l-Fıkhiyye min Kitâbi'r-Rivâyeteyn ve'l-Vecheyn I-III* (eserin fürû-i fıkıhla ilgili kısmı), nşr. Abdülkerim b. Muhammed el-Lâhim, Riyad 1405/1985; *el-Mesâilü'l-Usûliyye min Kitâbi'r-Rivâyeteyn ve'l-Vecheyn* (eserin usûl-i fıkıhla ilgili bölümü), nşr. Abdülkerim b. Muhammed el-Lâhim, Riyad 1405/1985¹¹.

4. *Mesâilü'l-Hilâf alâ Mezhebi Ahmed b. Hanbel* / مسائل الخلاف علي مذهب أحمد بن حنبل

Yazması: Millet/FeyzullahE, r. 695, cüz 4, v. 310.

C. VI. ASIR (500-599 / 1106-1203)

* Kelvezânî, Mahfuz b. Ahmed Necmulhüdâ Ebu'l-Hattâb el-Kelvezânî el-Bağdâdî el-Ezcî el-Hanbelî (510/1116),

محفوظ بن أحمد نجم الهدى أبو الخطاب الكلوذاني البغدادي الأزجي الحنبلي

et-Tehzîb fî'l-Ferâid / التهذيب في الفرائض

Yazması: S/MuradM, r. 1219, v. 138 (725 h).

Matbusu: Kahire 1995; Cidde 1996; *et-Tehzîb fî İlmi'l-Ferâiz ve'l-Vasâyâ*, thk. Muhammed Ahmed el-Hûlî (/ Havlî), Mektebetü'l-Abikan, Riyad 1416/1995, Kahire 1416/1995; nşr. Raşid b. Muhammed b. Raşid el-Hezzâ', 2. bs., Dârü'l-Harraz, Cidde 1417/1996¹².

¹⁰ Kallek, "EBÛ YA'LÂ el-FERRÂ", *DİA*, X/255.

¹¹ Kallek, "EBÛ YA'LÂ el-FERRÂ", *DİA*, X/255.

¹² Bkz. Ahmet Özel, "KELVEZÂNÎ", *DİA*, XXV, ss. 217-218, 218.

* İbn Ebû Ya'lâ, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Bağdâdî el-Hanbelî (526/1131),

محمد بن محمد أبو الحسين البغدادي الحنبلي (إبن أبي يعلى)

Tabakâtü'l-Hanâbile = *Tabakâtü'l-Hanbeliyye* = *Tabakâtü Fukahâi'l-Hanâbile* = *Tabakâtü'l-Ashâb*¹³ / = طبقات الحنابلة = طبقات الفقهاء الحنابلة = طبقات الأصحاب

Klasik anlamda Hanbelî tabakatına dair ilk kitap sayılan eser, Ahmed b. Hanbel'den başlayarak 512/1118 yılına kadar altı tabaka halinde 706 Hanbelî âliminin biyografisini içerir. İlk iki tabaka alfabetik, diğerleri ise kronolojik olarak sıralanmıştır. Kitapta gerek Ahmed b. Hanbel'in (241/855) gerekse mezhebin ileri gelen âlimlerinin kelâm ve fıkha dair görüşlerine geniş yer verilir. Bilhassa Ebû'l-Kâsım el-Hırakî (334/945) ile Gulâmü'l-Hallâl (363/974) arasındaki doksan sekiz ihtilafli meselenin sıralanıp tarafların görüşlerinin, dört mezhep imamı ile diğer bazı müçtehitlerden hangisinin görüşüne uygun düştüğünün belirtildiği bölüm (II, 76-118, I-II, Muhammed Hâmid el-Fıkî, Kahire 1371/1952) muhtasar bir hilaf eseri olarak kabul edilebilir¹⁴.

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 2873, v. 300 (823 h); M.Muradiye, r. 4626, v. 260.

Matbusu: Kahire 1371.

Üzerine Yapılmış Çalışma: *Tabakâtü'l-Hanâbile*'ye İbn Receb (795/1393) tarafından bir zeyil yazılmış ve bunu başka zeyiller takip etmiştir. Şemseddin Muhammed b. Abdülkadir el-Ca'ferî en-Nablusî eseri ihtisar etmiş (nşr. Ahmed Ubeyd, Dımaşk 1350), Ebû Akkâşe Salih b. Osman b. Abdülhamid *Tabakâtü'l-Hanâbile* ve bu muhtasarı için şahıs ve kitap adları ile hadis ve konu indeksi hazırlamıştır (*el-Fehârisü's-Şâmile li Tabakâti'l-Hanâbile*, Riyad 1413/1993). Abdurrahman b. Salih b. Muhammed el-Gufeylî, eserdeki nakillere dayanarak *Mesâilü'l-İmâm Ahmed el-Fıkhiyyetü'l-Menkûle anhü fî Tabakâti'l-Hanâbile li'bn Ebî Ya'lâ fî Gayri'l-İbâdât* adıyla Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Külliyyetü's-Şerîa'da bir yüksek lisans tezi (Riyad 1412/1991), yine aynı üniversiteden Âid b. Fedgûş el-Hâris *Mesâilü'l-İmâm Ahmed el-Fıkhiyyetü'l-*

¹³ Eser, *Hediyyetü'l-Ârifin*'de yanlışlıkla müellifin kardeşi Ebû Hâzım'e nisbet edilmiştir (Babanzâde Bağdatlı İsmail Paşa (1338/1920), *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâu'l-Müellifin ve Asâru'l-Musannifin I-II*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ty. (İstanbul 1951 baskısından ofset), II/86). Yine İbn Ebû Ya'lâ diye anılmakla birlikte kendisinden Ebû Hâzım künyesiyle ayrılan küçük kardeşinin adı da Muhammed (527/1133) olduğundan bazı müellifler iki kardeşi birbirine karıştırmışlardır (Şükrü Özen, "İBN EBÜ YA'LÂ", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 447-448, 447). Karabulut ise, eseri yanlışlıkla müellifin babası olan Ebû Ya'lâ'ya nispet etmiştir (Karabulut, II/1185) ancak eser onun oğlu olan İbn Ebû Ya'lâ'ya aittir.

¹⁴ Özen, "İBN EBÜ YA'LÂ", *DİA*, XIX/448.

Mansûsa anhu fî Tabakâtî'l-Hanâbile li'bn Ebî Ya'lâ fî'l-İbâdât adıyla bir öğretim üyeliği tezi hazırlamıştır (Riyad 1413/1992)¹⁵.

*** İbn Hübeyre, Yahya b. Muhammed b. Hübeyre Avnuddîn Ebû'l-Muzaffer eş-Şeybânî el-Bağdâdî el-Hanbelî (560/1165),**

يحيى بن محمد بن هبيرة عون الدين أبو المظفر الشيباني البغدادي الحنبلي

1. *el-İfsâh an Meâni's-Sihâh = el-İşrâf alâ Mezâhibi'l-Eşrâf = İhtilâfu Eimmeti'l-Erbâa ve İttifâkuhum = Kitâbu'l-İcmâ' ve'l-İhtilâf / الإيضاح عن معاني الصحاح = الإشراف على مذاهب الأشراف = إختلاف أئمة الأربعة وإتفاقهم = كتاب الإجماع والإختلاف (في الفقه على مذاهب الأربعة)*

Abbasî veziri olan İbn Hübeyre, bu eserini vezirliği sırasında yazmıştır. Hilâfiyata dair olan eserde dört sünnî mezhep imamının ittifak ve ihtilâf ettiği meseleler fıkıh baplarına göre sıralanmıştır. Müellif eserini Halife Müstencid Billâh ve Atabeg Nüreddin Mahmud Zengî'ye takdim ettiği gibi valilere de göndermiştir. İbn Receb farklı mezheplere mensup fakihlerin esere ilgi gösterdiğini, kitabın medreselerde ve camilerde okutulduğunu, talebeler tarafından ezberlendiğini söyler. İbn Hübeyre bu eseri Humeydî'nin (488/1095) *el-Cem' beyne's-Sahîhayn* (: *el-Buhârî ve Müslim*)'ını şerh etmek amacıyla yazmaya başlamış ancak, “Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih kılar” hadisinden etkilenecek mezhep imamlarının ittifak ve ihtilâf ettikleri hususları da ele almış, daha sonra eserin bu konuya dair bölümü meşhur olmuştur¹⁶.

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1101, v. 365 (833 h); S/A.Tekelioğlu, r. 379, v. 287 (949 h).

Matbusu: I-II, nşr. Muhammed Râgıb et-Tabbâh Salim es-Seyyid el-Cellâd - Fethî Garîb, Riyad 1400/1980; nşr. Fuad Abdülmün'im Ahmed, Devha 1406/1986; Riyad 1417/1996; Ebû Abdullah Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Beyrut 1417/ 1996.

2. *el-İzâh ve't-Tebyîn fî'htilâfi'l-Eimmeti'l-Müctehidîn = İhtilâfu'l-Ulemâ / الإيضاح والتبيين في إختلاف الأئمة المجتهدين = إختلاف العلماء*

Yazması: AtıfE, r. 730-731; A.BeyazıtîH, r. 435; S/AşirE, r. 92, v. 179 (1125 h).

*** İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali Cemâluddîn Ebu'l-Ferec el-Kuraşî et-Teymî el-Bekrî el-Bağdâdî el-Hanbelî (597/1201)¹⁷,**

¹⁵ Özen, “İBN EBÛ YA'LÂ”, *DİA*, XIX/448.

¹⁶ Mehmet Aykaç, “İBN HÜBEYRE, EBÛ'L-MUZAFFER”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 82-83.

¹⁷ Karabulut, *el-İzâh li Kavânini'l-İstîlâh / الإيضاح لقوانين الإصطلاح* adlı bir eseri Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'ye nispet etmiştir (Karabulut, II/757. **Yazması:** S/Laleli, r. 685). Ancak bakabildiğimiz kaynaklarda Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin böyle bir eserinden söz

عبد الرحمن بن علي جمال الدين أبو الفرج القرشي التيمي البكري البغدادي الحنبلي
(ابن الجوزي)

1. *Takrîrû'l-Kavâid ve Tahrîrû'l-Fevâid fî Usûli Mezhebi'l-Îmâm Ahmed b. Hanbel* / تقرير القواعد وتحرير الفوائد في أصول مذهب الإمام أحمد بن حنبل
Yazması: S/EsadE, r. 305.

2. *el-Mezhebu'l-Ahmed fî Mezhebi'l-Îmâm Ahmed* / المذهب الأحمد في مذهب الإمام أحمد
Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1160, v. 241 (793 h).
Matbusu: Kahire 1378.

3. *Risâle fî'r-Red alâ Muhâlîfî Ahmed b. Hanbel* / رسالة في الرد على مخالفي أحمد بن حنبل
Yazması: M.Muradiye, r. 6579, v. 219-233.

4. *el-Bâzü'l-Eşheb el-Munkıd alâ Muhâlîfî'l-Mezheb* / الباز الأشهب المنقذ على مخالفي المذهب
Yazması: Beyazıt/VeliyyüddinE, mecmua, r. 3/1803; ManisaİH, r. 45 Hk 6579/5 (yazmalar.gov.tr).
Matbusu: thk. Muhammed Münir İmam, Dârü'l-Cinân, Beyrut 1407/1987.

D. VII. ASIR (600-699 / 1203-1300)

* İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed Muvaffakuddîn el-Cemâîlî el-Makdisî el-Dımaşkî es-Sâlihî el-Hanbelî (620/1223),
عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة موفق الدين الحمايعلي المقدسي الدمشقي الصالحي الحنبلي

1. *Usûlu'l-Fıkh ve'l-İhtilâf fîh = Kavâidu'l-Usûl* / أصول الفقه والاختلاف فيه = قواعد الأصول
Yazması: K.YusufA, r. 4528, v. 146.
Matbusu: Dımaşk ty..

edilmemektedir (Babanzâde, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, I/520-523; Yusuf Şevki Yavuz – Casim Avcı, “İBNÜ'L-CEVZİ, EBÜL-FEREC”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 543-549, 545-549). Onun için bu eser Ebü'l-Mehâsin Muhyiddîn Yusuf b. Abdurrahman İbnü'l-Cevzî'ye (656/1258) ait olmalıdır. Nitekim onun, usul-i fıkıhla ilgili, *Kitâbü'l-İzâh li Kavânini'l-İstılâh fî'l-Cedel ve'l-Münâzara = A Critical Edition of Kitâb al-Idâh li-Qawânin al-İstılâh* adlı eseri matbudur (thk. Mahmud Muhammed Dügeym, Mektebetu Medbulî, Kahire 1995).

2. *el-Mugnî fî Şerhi Muhtasari'l-Hirakî* / *المقني في شرح مختصر الخرقى* (في الفقه)

Ebü'l-Kâsım el-Hırakî'nin (334/945) Hanbelî fıkına dair ilk el kitabı niteliğindeki *el-Muhtasar*'ı üzerine yazılan çok sayıdaki şerhin en meşhurlarından biri olup çeşitli neşirleri yapılmıştır. İbn Kudâme bu şerhte Hanbelî mezhebindeki farklı görüşler yanında diğer mezhep imam ve müctehitlerinin de içtihatlarına geniş şekilde yer vermiş ve aralarında tercihlerde bulunmuştur. Bir fıkıh ansiklopedisi niteliğindeki eser İslâm hukukçuları tarafından önemli bir kaynak olarak kabul edilmiştir¹⁸.

Yazması: Beyazıt/VeliyyüddinE, r. 1365, s. 618; S/TurhanVS, r. 1159, cüz 12, v. 280 (732 h); Topkapı/III.Ahmed, r. 689, cüz 1, 3-9, 11; S/Ş.Mehmed, r. 43, cüz 10, v. 306 (730 h); Millet/FeyzullahE, r. 938-946, cüz 1-9, v. 228+229+257+244+308+238+259+161.

Matbusu: I-XII, nşr. M. Reşîd Rızâ, Kahire 1341-1348/1922-1929 [Ebu'l-Ferec İbn Kudâme'nin (682/1283), *eş-Şerhu'l-Kebîr*'i ile birlikte]; I-XIV, Beyrut 1392/1972, 1402/1982 (Kahire 1341-1348/1922-1929 baskısına iki indeks cildi ilâvesi ile); I-IX, nşr. M. Reşîd Rızâ (*eş-Şerhu'l-Kebîr* olmaksızın) Kahire 1367; I-IX, nşr. Tâhâ ez-Zeynî-Mahmûd Abdülvehhâb Fâйд-Abdülkadir Ahmed Atâ, Kahire 1388-1390/1968-1970; I-IX, nşr. M. Salim Muhaysın-Şa'bân M. İsmail, Riyad, ty.; I-XV, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî-Abdülfeţâh Muhammed el-Hulv, Kahire 1406-1411/1986-1991; Kahire 1412/1991.

Üzerine Yapılmış Çalışma: Abdullah Ömer el-Bârûdî, *el-Berkü'l-Lemmâ' fî mâ fî'l-Mugnî min İttifâkin ve İftirâkin ve'l-İcmâ'* (Dârü'l-Cinân, Beyrut 1406/1986). Bârûdî bu eserinde, *el-Mugnî*'de zikredilen ve genel olarak İslâm hukukçuları tarafından benimsenen görüşleri kitap, bap ve fasıl sistematığına göre bir araya getirmiştir¹⁹.

3. *el-İnsâf fî Şehi'l-Mukni'* / *الإنصاف في شرح المقنع (في الفروع الحنبليّة)*

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1/849, v. 296, r. 2/849, v. 303, r. 3/849, v. 275.

4. *el-Kâfî* / *الكافي (في فروع الفقه الحنبلي)*

Hanbelî mezhebinin temel metinlerinden biri olan eserde mezhepteki farklı görüşler delilleriyle birlikte kaydedilmiştir. Eser, müellifin *el-'Umde ve el-Mukni'* adlı muhtasarlarının genişletilmiş bir şekli niteliğindedir.

Yazması: Süleymaniye, r. 584²⁰.

Matbusu: I-VI, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî, Hecl li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Cize 1417/1997; I-IV, *el-Kâfî fî Fıkhi'l-İmami'l-Mübeccel Ahmed*

¹⁸ Ferhat Koca, "İBN KUDÂME, MUVAFFAKUDDİN", *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 139-142, 140.

¹⁹ Koca, "İBN KUDÂME, MUVAFFAKUDDİN", *DİA*, XX/140.

²⁰ Koca, "İBN KUDÂME, MUVAFFAKUDDİN", *DİA*, XX/140.

b. Hanbel, thk. Muhammed Züheyr Şâviş, 3. bs., el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut 1982.

Üzerine Yapılmış Çalışma: İbn Kudâme'nin öğrencilerinden Ziyâeddin el-Makdisî, *el-Kâfî*'de geçen hadisleri tahrîc etmiş, Abdurrahman b. Mahmûd b. Ubeydân el-Ba'î de *Zevâidü'l-Kâfî ve'l-Muharrer ale'l-Mukni'* adlı bir çalışma kaleme almıştır²¹.

5. *Risâle fi'l-İ'tisâm bi's-Sünne* / رسالة في الإعتصام بالسنة

Yazması: M.Muradiye, r. 7/6584, v. 254-255.

6. *Zemmü'l-Muvesvisîn ve't-Tahzîr mine'l-Vesvese = Risâle fi'r-Red ale'l-Mevesvisîn fi'n-Niyye ve'l-Vudû'* / ذم الموسوسين والتحذير من الوسوسة = رسالة في الرد على الموسوسين في النية والوضوء (في الزهد)

Eserde vesvesenin tahlili yapıp özellikle ibadetlerin ifasında yol açtığı olumsuz sonuçlara dikkat çekmiştir. İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350) bu eseri, *Mekâidü's-Şeyâtîn fi'l-Vesve ve Zemmü'l-Müvesvisîn* adıyla şerh etmiştir (el-Matbaatü'l-Arabiyye, Beyrut ty.. Birlikte: Ebû Muhammed Muvaqqaddin Abdullah b. Ömer İbn Kudame, *Zemmü'l-Müvesvisîn ve't-Tahzîr mine'l-Vesvese*)²².

Yazması: Topkapı/EmanetH, r. 1/1762, v. 13; KB.İ.Koyunoğlu, r. 13402, v. 6; Köprülü/F.AhmedP, r. 4/76, v. 92-99 (1100 h).

Matbusu: Kahire 1350/1931, 1372/1953 (*Lüm'atü'l-İ'tikâd* ile birlikte); el-Matbaatü'l-Arabiyye, Beyrut ty. (İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (751/1350) bu eser üzerine yazdığı *Mekâidü's-Şeyâtîn fi'l-Vesvese ve Zemmü'l-Müvesvisîn* adlı şerhi ile birlikte); nşr. Ebû'l-Eşbâl ez-Züheyrî Hasan b. Emin Âl-i Mendûh, Kahire 1407/1987; *Zemmü'l-Vesvâs*, nşr. Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Tarîkî, Riyad 1411/1990; nşr. Muhammed Hâlid Harse, 1411/1990.

* İbn Kudâme, Abdurrahman b. Muhammed Şemsuddîn Ebu'l-Ferec el-Makdisî el-Cemâîlî es-Sâlihî el-Hanbelî (682/1283),

عبد الرحمن بن محمد شمس الدين أبو الفرج المقدسي الجماعيلي الصالحي الحنبلي
(İbn Kudâme)

*Şerhu'l-Mukni'*²³ = *eş-Şâfî fi Şerhi'l-Mukni'* = *eş-Şerhu'l-Kebîr*²⁴ / شرح المقنع = الشافى في شرح المقنع = الشرح الكبير

²¹ Koca, "İBN KUDÂME, MUVAFFAKUDDİN", *DİA*, XX/141.

²² Koca, "İBN KUDÂME, MUVAFFAKUDDİN", *DİA*, XX/142.

²³ Karabulut, İbn Kudâme'ye ait, *Şerhu'l-Mukni' fi Teshîli'l-Matlab ve Tahsîli'l-Mezheb / Karabulut, İbn Kudâme'ye ait, شرح المقنع في تسهيل المطلب وتحصيل المذهب* [Topkapı/III.Ahmed, r. 4/1134/C, v. 301, r. 6/1134, v. 266 (775 h), r. 7/1134, v. 297, r. 8/1134, v. 279 (777 h)] (Karabulut, II/770). Onun verdiği eser adı, bunun da *el-Mukni'*nin şerhi olduğunu göstermektedir. Ancak kaynaklarda İbn Kudâme'nin *Teshîli'l-Matlab fi Tahsîli'l-Mezheb*

İbn Kudâme'nin günümüze ulaşan tek eseri *eş-Şerhu'l-Kebîr*'dir. *eş-Şâfi* adıyla da anılan eser, amcası Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin Hanbelî fıkına dair *el-Mukni* ' adlı kitabının²⁵ şerhidir. Amcasının kendisine bu eseri okutma ve gerekli düzeltmeleri yapma izni vermesi üzerine yine amcasının Hanbelî mezhebinin en meşhur fıkıh kitaplarından olan *el-Mugni*'sinden geniş bir şekilde faydalanarak *el-Mukni*'i şerh etmiş ve bundan dolayı mezhebin müteahhir âlimleri tarafından "*sâhibü's-şerh*" diye anılmıştır. İbn Kudâme eserinde önce *el-Mukni*'den bir meseleyi zikrederek onu açıklamış, daha sonra bu mesele hakkında amcasının görüşü ile ona muhalif görüşleri tartışarak tercihinin belirtmiştir. Belli ölçüde içtihadî bir bakış açısını yansıtmakla beraber bu yaklaşımın Hanbelî mezhebiyle sınırlı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 2/1134, v. 261, r. 4/1134, v. 257, r. 3/625, v. 226, r. 1/1134/cim, v. 279 (771 h)²⁶.

Mathbusu: I-XII, nşr. M. Reşîd Rızâ, Kahire 1341-1348/1922-1929, Beyrut 1392/1972 [Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin (620/1223) *el-Mugni* 'si ile birlikte]. Son baskıya XIII-XIV. ciltler olarak ilave edilen bir tür ansiklopedik indeks (Beyrut 1393/1973) yalnız *el-Mugni*'nin konularını içermektedir.

* Tenûhî, İbnü'l-Müneccâ, el-Müneccâ b. Osman b. Esad b. el-Müneccâ Zeynuddîn Ebu'l-Berakât ed-Dımaşkî el-Hanbelî (695/1296),

المنجا بن عثمان بن أسعد بن المنجا زين الدين أبو البركات الدمشقي الحنبلي (التنوي)
(ابن المنجا)

الممتنع في شرح المقتع لابن / *el-Mümteni' fi Şerhi'l-Mukni' li'bn Kudâme* / قدامة (في الفروع)

Muvaffakuddin İbn Kudâme el-Makdisî'nin (620/1223) Hanbelî fıkına dair eserinin şerhidir. Dört ciltten ibaret olan kitabın II. cildi Chester Beatty Library'de (r. 4662 ve 5128), diğer ciltleri ise Topkapı Sarayı Müzesi

adlı bir eseri daha zikredilmektedir (Koca, "İBN KUDÂME, EBÜ'L-FEREC", *DİA*, XX/138). Onun için bu yazma, ona ait *Şerhu'l-Mukni* ' ile aynı eser olabileceği gibi, *el-Mukni* 'nin farklı şerhi de olabilir yahut ta farklı bir eser olup başına "*Şerhu'l-Mukni' fi*" ifadesi yanlışlıkla getirilmiş olabilir. Bu konuda kesin bir şey söyleyebilmek için, ilgili yazmanın ona ait *Şerhu'l-Mukni* ' ile karşılaştırılması gerekmektedir.

²⁴ Karabulut eseri, Muvaffakuddin İbn Kudâme'ye (620/1223) ait göstermiştir (Karabulut, I/623) ancak eser Ebu'l-Ferec İbn Kudâme'ye (682/1283) aittir. Bkz. Ferhat Koca, "İBN KUDÂME, EBÜ'L-FEREC", *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 138-139, 138.

²⁵ *el-Mukni* ' hakkında bkz. Ferhat Koca, "el-MUKNİ' ", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, ss. 139-140.

²⁶ Koca, "İBN KUDÂME, EBÜ'L-FEREC", *DİA*, XX/138.

Kütüphanesi'nde (III.Ahmed, r. 1134, 1192) kayıtlıdır. Bir nüshası da Dârü'l-Kütübi'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır²⁷.

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1134, r. 1192, v. 304.

E. VIII. ASIR (700-799 / 1300-1397)

* İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs el-Harrânî el-Hanbelî (728/1328)²⁸,

أحمد بن عبد الحليم تقى الدين أبو العباس الحراني الحنبلي (ابن تيمية)

1. *es-Sârimu'l-Meslûl alâ Şâtimi'r-Resûl* / الصارم المسلول على شاتم الرسول

Asıl konusu Hz. Peygamber'e dil uzatan kişiye verilecek ceza olmakla birlikte eserde, iman, nifak, küfür, zimmîlerin ahdi bozmaları, cihat, mürtet, münafık, zındık ve yol kesicilerin cezası, Allah'a, peygamberlere ve ashaba sövmenin cezası gibi hususlar da ele alınmıştır²⁹.

Yazması: S/MuradM, r. 548³⁰, v. 227 (729 h); Beyazıt/VeliyyüddinE, r. 582, s. 510; S/KadızadeME, r. 89.

²⁷ Cengiz Kallek, "İBNÜ'L-MÜCENNÂ", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, ss. 154.

²⁸ Karabulut, *İ'lâmu'l-Muvakkîin an Rabbi'l-Âlemîn* / إعلام الموقعين عن رب العالمين adlı eseri, sehven Takiyyuddîn İbn Teymiyye'ye nispet etmiştir (Karabulut, I/131). Ancak bu eser İbn Kayyim el-Cevziyye'ye (751/1350) aittir.

²⁹ Ferhat Koca, "İBN TEYMIYYE, TAKIYYÜDDİN", *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 391-405, 394.

³⁰ Karabulut bu eser için, "MuradM, r. 548" kaydının yanı sıra, "Damadzade, r. 548" kaydını da vermiştir. Halbuki bu iki isim aynı koleksiyonu ifade etmektedir. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nin "Murad Molla" koleksiyonu, Murad Molla lakaplı Rumeli Kazaskeri Damadzâde Mehmed Murad Efendi (1191/1778) tarafından kurulmuş olan Murad Molla Kütüphanesi'ne dayanır ve bu kütüphane "Damadzade" olarak da bilinir (kütüphane hakkında bkz. <http://www.simainsaat.com.tr/haberdetay.asp?ID=1>; http://www.milletkutup.gov.tr/frame/fiziki_yapi1.htm). Karabulut, eserinin başından sonuna kadar aynı yazma ile ilgili kütüphane kayıtlarını verirken, çoğu yerde sanki iki farklı koleksiyonlarmış gibi hem "Murad Molla", hem de "Damadzade" isimlerini ayrı ayrı kullanmıştır (örneğin bkz. Karabulut, I/74-75, 76-77, 86; II/1239, 1251, 1269; III/1557, 1558, 1573). Burada olduğu gibi aynı yazmaya ait her iki isim için verdiği kütüphane kayıtlarının ekseriyetle aynı olması da (mesela bkz. Karabulut, I/170-171, 185, 204; II/647, 669, 688; III/1338, 1351-1352, 1366) ikisinin aynı koleksiyonu ifade ettiğini açıkça göstermektedir. Aynı koleksiyon için iki farklı ismin kullanılmış olması, Karabulut'u yanıltmış olmalıdır. Ancak üçüncü cildin sonuna eklediği "Ansiklopedide Kullanılan Kütüphane İsimleri ve Kısaltmalar" listesinde sadece "Murad Molla" ismini zikredip "Damadzade" ismini ise zikretmemiş olması, eserini yazdıktan sonra durumu fark etmiş olma ihtimalini akla getirmektedir. Eğer böyle ise, bunu açıkça ifade etmesi gerekirdi. Karabulut ayrıca az da olsa "Muhammed Murad" adını da kullanmış (Karabulut, III/1291, 1295) ve bir yerde bundan sonra parantez içinde "Murad Molla" yazarak (Karabulut, III/1541), bununla "Murad Molla" koleksiyonunu kastettiğini belirtmiş olmasına rağmen, üçüncü cildin sonuna eklediği "Ansiklopedide Kullanılan Kütüphane İsimleri ve Kısaltmalar" listesinde, "Muhammed Murad" ve "Murad Molla" isimlerini ayrı ayrı Süleymaniye Kütüphanesi koleksiyonu olarak yazmıştır. Karışıklığa meydan vermemek için bundan kaçınması uygun olurdu. Biz ise, yanlış anlaşılma-

Matbusu: Haydarâbâd 1322; nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Tanta 1379/1961; Beyrut 1975; Beyrut 1398/1978; I-III, nşr. Muhammed b. Abdullah b. Ömer el-Haivânî-Muhammed Kebîr Ahmed Şûdrî, Beyrut 1417/1997.

2. *el-İ'tirâdâtî'l-Mısıryye ale'l-Fetâva'l-Hameviyye* / الإعتراضات المصرية على الفتاوى الحموية

Yazması: A.KarahisarîH, r. 4/17517, v. 70-75 (736 h).

3. *Risâle fî Ziyâratî'l-Kubûr ve Semâ'i'l-Mevtâ* / رسالة في زيارة القبور وسماع الموتى

Yazması: S/EsadE, r. 17/3677.

4. *Risâle fî Beyânî Tahkîki'r-Ribâ ve mâ Yete'allaku bih* / رسالة في بيان تحقيق الربا وما يتعلق به

Yazması: Beyazıt, r. 36/5999, v. 128-131; S/EsadE, mecmua, r. 19/3649, 5/3652; S/Ayasofya, mecmua, r. 16/4794.

5. *es-Siyâsetü's-Şer'iyye fî İslâhi'r-Râi ve'r-Raiyye* / السياسة الشرعية في إصلاح الراعي والرعية

Devletin esas teşkilat ve idaresiyle ilgilidir³¹.

Yazması: Beyazıt, r. 1987, v. 112; S/Ayasofya, r. 2886-2889; Millet/FeyzullahE, r. 1290, v. 132.

Matbusu: Medine 1379/1960; nşr. Muhammed Mübarek, Beyrut 1966; nşr. Kusay Muhibbüddin el-Hatîb, Kahire 1387/1968; nşr. Muhammed İbrâhim-Muhammed Âşûr, Kahire 1971; *Mecmû'u Fetâvâ* içerisinde, XXVIII, 244-397 (Riyad 1383).

Yazma Çevirisi: *Türkçeye çeviren:* Âşık Çelebî, Âşık Muhammed b. Seyyid Ali Zeynelâbidîn el-Prizrenî (Prizenli) el-Bursevî (979/1571), *Mi'râcü'l-Ayâle ve Minhâcü'l-Adâle = Tercümetü's-Siyâseti's-Şer'iyye fî İslâhi'r-Râi ve'l-Mer'iyye li'bn Teymiyye el-Harrânî (O)* / معراج العیالة ومنهاج العدالة = ترجمة السياسة الشرعية في إصلاح الراعي والرعية لابن تيمية الحرّاني (ع). İbn Teymiyye'nin *es-Siyâsetü's-Şer'iyye fî İslâhi'r-Râi ve'r-Râiyye* adlı eserinin II. Selim adına Türkçeye yapılan bir tercümesidir³². S/Nuruosmaniye, r. 2315; S/H.AliP, r. 281; S/EsadE, r. 1901; S/Ç.AbdullahE, r. 2/51; S/Ş.AliP, r. 1556; S/ReisülküttapME, r. 1006; Topkapı/Hazine, r. 1768, v. 118 (1089 h); Topkapı/RevanK, r. 1610, v. 200; Kadızâde Mehmed

meydan vermemek için Karabulut'un "Murad Molla", "Damadzade" ve "Muhammed Murad" olarak verdiği kayıtları, bu koleksiyon için en yaygın kullanılan isim olan "Murad Molla" adı altında birleştirmeyi tercih ettik.

³¹ Koca, "İBN TEYMIYYE, TAKIYYÜDDİN", *DİA*, XX/396.

³² Günay Kut, "AŞIK ÇELEBİ", *DİA*, İstanbul 1991, III, ss. 549-550, 550.

Efendi, *Tâcü'r-Resâil ve Minhâcü'l-Vesâil* / تاج الرسائل ومنهاج الوسائل . S/H.MahmutE, r. 1926; S/AşirE, r. 327; S/HüsrevP, r. 308, 309.

Matbu Çevirisi: İngilizceye çeviren: Omar A. Farrukh, *İbn Taymiyya on Public and Priuate Law in Islam or Public Policy in Islamic Jurisprudence*, Beirut 1966, 1970; **Fransızcaya çeviren:** Henri Laoust, *Le Traite de Droitpublic d'Ibn Taimiya*, Beyrut 1948; **Türkçeye çeviren:** Seyyid Abdullah Cemâleddin Edirnevî, Kahire 1319; Abdülkadir Kabakçı, *İslâm'da İdarî Siyaset*, İstanbul 1977; Ömer Rıza Doğrul, “*Siyâset-i Şer'iyye*”, Sebîlür-Reşâd, XIII/333, 1331, s. 160-161; XIII/334. 1331, s. 169-171; XIII/335, 1331; S. 180-182; XIII/338, 1331; s. 207-209; Kemal Solak, *İslâm'da İdare Edenler ve Edilenler*, İstanbul 1974; Vecdi Akyüz, *Siyaset, es-Siyâsetü's-Şer'iyye*, İstanbul 1985³³.

Mathusu: I-V, *el-Fetâva'l-Kübrâ*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut ty.; I-V, nşr. Haseneyn Muhammed Mahlûf, Kahire 1384/1965; *Mecmûu Fetâvâ I-XXXVII*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım el-Asımî en-Necdî, Riyad 1381-1386/1961-1967, 1412/1991; Beyrut 1386/1967; I-XXXVII, nşr. Âmir el-Cezzâr – Enver el-Bâz, Mansûre-Riyad 1418/1997³⁴.

7. *el-Kâide fi'l-Hisbe* / (في الفقه الحنبلي) القاعدة في الحسبة

Yazması: S/Ş.AliP, r. 2/1553, v. 90-103 (784 h).

Mathusu: *el-Vâsita beyne'l-Hulk ve'l-Hak; Ref'u'l-Melâm ani'l-Eimmeti'l-A'lâm; el-Hisbe fi'l-İslâm*, Matbaatü'l-Âdâb, Kahire 1318/1900 (*Hisbe* adlı kitabın paralel adı *Vazîfetü'l-Hükûmeti'l-İslâmiyye*'dir); Kahire 1323/1905, 1340/1921; nşr. Abdülaziz Rebâh, Dimaşk 1387/1967; Medine 1390/1970; nşr. Salâh İzâm, Kahire 1396/1976; nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr, Riyad 1400/1980; *el-Hisbe fi'l-İslâm*, thk. Seyyid b. Muhammed b. Ebî Sa'de, Vakfullâh Teâlâ, Riyad 1403/1983; Riyad 1412/1992; nşr. Muhammed İbrahim en-Nâsır, Mekke 1404; *Mecmû'u Fetâvâ* içerisinde, XXVIII, 60-120 (Riyad 1412/1991); *el-Hisbe fi'l-İslâm = Vazîfetü'l-Hükûmeti'l-İslâmiyye*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ty.; *el-Hisbe fi'l-İslâm = Vazîfetü'l-Hükûmeti'l-İslâmiyye*, Dârü'l-Katibi'l-Arabî, ty..

Matbu Çevirisi: İngilizceye çeviren: Muhtar Holland, *Public Duties in Islam*, The Institution of the Hisba, London 1983. **Fransızcaya çeviren:** Henri Laoust, *Le Traite Sur ta Hisba d'Ibn Taymiyya*, REI, LII, ss. 25-108 (Paris 1984). **Türkçeye çeviren:** Vecdi Akyüz, *Bir İslâm Kurumu Olarak Hisbe*, İnsan Yayınları, İstanbul 1989 (İnsan yayınları; 47); çev. Cemal Güzel, *Hisbe*, Tevhid Yayınları, İstanbul 1999 (Tevhid yayınları; 102. İbn Taymiyye serisi; 30)³⁵.

³³ Koca, “İBN TEYMIYYE, TAKIYYÜDDİN”, *DİA*, XX/397.

³⁴ Koca, “İBN TEYMIYYE, TAKIYYÜDDİN”, *DİA*, XX/398.

³⁵ Koca, “İBN TEYMIYYE, TAKIYYÜDDİN”, *DİA*, XX/397.

8. Kâide fî'l-Lu'bi bi's-Şatranç / القاعدة في اللعب بالشطرنج

Yazması: S/Ş.AliP, r. 3/1553, v. 90-103 (784 h).

9. Mes'ele fî'l-Murşide li'bni Tûmert hel Yecûzü Kırâtehâ em Lâ ve Keyfe Asluhâ ve Keyfe Kânet / مسألة في المرشدة لابن تومرت هل يجوز قرائتها أم لا وكيف أصلها وكيف كانت

Yazması: S/ReisülküttapME, r. 1153, v. 176-179 (735 h).

10. Kitâbü'l-Cem' beyne'l-Ma'kûl ve'l-Menkûl³⁶ = Der'ü Teârûzi'l-Akl ve'n-Nakl = Muvâfakatü Sahîhi'l-Menkûl li Sarîhi'l-Ma'kûl / كتاب الجمع بين المعقول والمنقول = درأ تعارض العقل والنقل = موافقة صحيح المنقول لصريح المعقولAkait, kelâm ve fıkıh usulü gibi klasik İslâmî ilimlerin temel tartışma konularından biri olan akıl-nakil çatışmasıyla ilgili bir kitaptır³⁷.

Yazması: RagıpP, r. 586/727, v. 338 (eksik).

Matbusu: I-II, Bulak 1321-1322 (eksik, *Minhâcü's-Sünne*'nin kenarında); nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd-Muhammed Hâmid el-Fıkî, Kahire 1370/1951 (eksik); Beyrut 1405/1985 (eksik); *Der'ü Teârûzi'l-Akl ve'n-Nakl = Muvâfakatü Sahîhi'l-Menkûl li Sarîhi'l-Ma'kûl I-XI*, thk. Muhammed Reşâd Salim, Dârü'l-Künûzi'l-Edebiyye, Beyrut 1978; *Der'ü Teârûzi'l-Akl ve'n-Nakl I-XI*, thk. Muhammed Reşâd Salim, Riyad 1399/1979, 1403/1983 (tam)³⁸.*** Duceylî, Hüseyin b. Yusuf Sirâcuddîn Ebû Abdullah el-Bağdâdî el-Hanbelî (732/1331),**

حسين بن يوسف سراج الدين أبو عبد الله الدجيلي البغدادي الحنبلي

el-Vecîz fî'l-Fıkh alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel / الوجيز في الفقه على مذهب الإمام أحمد بن حنبل

Yazması: RagıpP, r. 1458, v. 84-139 (868 h).

*** İbn Abdulhâdî el-Makdisî, el-Cemâîlî, Muhammed b. Ahmed Şemsuddîn Ebû Abdullah es-Sâlihî ed-Dımaşkî Hanbelî (744/1343),**

محمد بن أحمد شمس الدين أبو عبد الله المقدسي الصالحى الدمشقي (ابن عبد الهادي الجماعيلي)

³⁶ Karabulut bu eseri, aynı ad ve yazma kaydıyla sehven İbn Kayyim el-Cevziyye de nispet etmiştir (Karabulut, I/133).³⁷ Koca, "İBN TEYMIYYE, TAKIYYÜDDİN", *DİA*, XX/394.³⁸ Koca, "İBN TEYMIYYE, TAKIYYÜDDİN", *DİA*, XX/394.

el-Kelâm alâ Muhtasari İbni'l-Hâcib / في الكلام على مختصر ابن الحاجب (الأصول)

Yazması: Beyazıt, r. 5/7951, v. 120-133.

*** İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekr Şemsuddîn Ebû Abdullah ez-Züraî (ez-Zür'î) ed-Dımaşkî el-Hanbelî (751/1350)³⁹,**

محمد بن أبو بكر شمس الدين أبو عبد الله الزرعي الدمشقي الحنبلي (ابن قيم الجوزية)

1. İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn⁴⁰ / إلام الموقعين عن رب العالمين

Mezhepler üstü veya selefî nitelikte bir metodoloji denemesi mahiyetindeki eserde bu metodolojinin Hz. Peygamber'den itibaren gelişim seyri ve genel esasları ele alınmıştır⁴¹.

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 6/1198, v. 195-199 (987 h), r. 1120, v. 357.

Matbusu: Delhi 1313-1314/1895-1896; Kahire 1325/1907 (*Hâdi'l-Ervâh* ile birlikte), nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid, Kahire 1374/1955, 1387/1968; nşr. Abdurrahman el-Vekîl, Kahire 1389/1969; nşr. Abdülkerim İbrahim el-Garbâvî, Kahire 1970; nşr. M. Abdüsselam İbrahim, Beyrut 1411/1991, 1413/1993; nşr. İsâmüddin es-Sabâbatî, Kahire 1414/1993.

2. et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye / الطرق الحكمية في السياسة الشرعية

Müellifin en tanınmış eserlerinden biri olup yargılama hukuku alanında önemli bir kaynak sayılmaktadır. Eserde müellif, İbn Teymiyye'nin beyyine anlayışını geliştirerek hakkı gösteren her şeyin yargılama hukukunda beyyine sayılacağı, bunun için de şeklî ve zahirî ispat vasıtalarının yanı sıra feraset ve sezginin de devreye sokularak halin delâleti, karine ve emarelerden hareketle hüküm verilebileceği tezi üzerinde durmuştur. Eserin *el-Firâse* adıyla anılması da bu konuya özel bir önem verildiğini göstermektedir. İbn Kayyim, Hz. Peygamber döneminden itibaren yargılamada ferasetle hüküm vermenin, yardımcı ve takdirî delillere itibar etmenin değişik örneklerini vererek beyyine kavramına getirdiği geniş yorumu temellendirmeye çalışmıştır. Eserde dolaylı şekilde de olsa

³⁹ Karabulut, *Kitâbü'l-Cem' beyne'l-Ma'kûl ve'l-Menkûl / كتاب الجمع بين المعقول والمنقول* adlı eseri, aynı ad ve yazma kaydıyla sehven İbn Kayyim el-Cevziyye'ye de nispet etmiştir (Karabulut, I/133). Ancak eser Takiyuddîn İbn Teymiyye'ye (728/1328) aittir. Nitekim Karabulut'un kendisi de eseri aynı ad ve yazma kaydıyla Takiyuddîn İbn Teymiyye'ye de ait göstermiştir (Karabulut, I/133).

⁴⁰ Bu eser, sehven Takiyuddîn İbn Teymiyye'ye de ait gösterilmiştir (Karabulut, I/131).

⁴¹ H. Yunus Apaydın, "İBN KAYYİM el-CEVZİYYE", *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 109-123, 120.

yargılama hukukuyla ilgisi bulunan fikhî konular ayrıntılı biçimde ele alınmıştır⁴².

Yazması: S/Laleli, r. 1100.

Mathusu: Matbaatü'l-Âdâb, Kahire 1317/1899; Kahire 1961.

Mathu Çevirisi: Açıklama ve yorumlarla (with commentary) İngilizceye çeviren: Ala'eddin Kharofa, *The Legal Methods in Islamic Administration*, International Law Book Services, Kuala Lumpur 2000 (Eserin orj. adı: *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye*).

3. *Tuhfetü'l-Mevdûd bi Ahkâmî'l-Mevlûd* / تحفة المودود بأحكام المولود

Adından da anlaşılacağı üzere çocukla ilgili hükümleri ihtiva eden bir eserdir⁴³.

Yazması: Kastamonu'İH, r. 2664; Beyazıt, r. 1902, v. 111; S/Fatih, r. 1510, s. 102; S/K.AliP, r. 777.

Mathusu: nşr. Abdülhakim Şerefeddin el-Hindî, Lahor 1381/1962; nşr. Abdülkadir el-Arnaût, Dimaşk 1391/1971; Beyrut 1403/1983; nşr. Abdülgaffar Süleyman el-Bündârî, Kahire 1407/1987; nşr. Abdülmün'imel-Ânî, nşr. Abdüllatif Âlû Muhammed el-Fevâir, Amman 1408/1988; nşr. Muhammed Ali Ebû'l-Abbas, Riyad 1408/1988; nşr. Kemal Ali Cemil, Mansûre 1414/1993.

* İbn Müflih, Muhammed b. Ali Şemsuddîn Ebû Abdullah el-Makdisî es-Sâlihî ed-Dimaşkî el-Hanbelî (763/1362),

محمد بن علي شمس الدين أبو عبد الله المقدسي الصالحي الدمشقي الحنبلي (ابن مفلح)

Şerhu'l-Mukni' li'bn Kudâme / شرح المقنع لابن قدامة (في الفروع الحنبلي)

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1/758, v. 271 (866 h), r. 2/758, v. 271 (866 h)⁴⁴.

* İbn Receb el-Hanbelî, Abdurrahman b. Ahmed Zeynuddîn Ebu'l-Ferec el-Bağdâdî e ed-Dimaşkî el-Hanbelî (795/1392),

عبد الرحمن بن أحمد زين الدين أبو الفرج ابن رجب البغدادي الدمشقي الحنبلي

1. *Takrîrû'l-Kavâid ve Tahrîrû'l-Fevâid* = *el-Kavâid ve'l-Fevâid* = *el-Kavâid* / تقرير القواعد وتحرير الفوائد = القواعد والفوائد (في الأصول)

⁴² Apaydın, “İBN KAYYİM el-CEVZİYYE”, *DİA*, XX/120.

⁴³ Apaydın, “İBN KAYYİM el-CEVZİYYE”, *DİA*, XX/120.

⁴⁴ Kaynaklarda İbn Müflih'in *Şerhu'l-Mukni* adlı eserleri olduğunun belirtildiği ifade edilmiş ancak yazmalarına işaret edilmemiştir. Bkz. Ferhat Koca, “İBN MÜFLİH, ŞEMSEDDİN”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 217-218, 218.

Hanbelî mezhebinde VIII/XIV. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan kavâid literatürünün ilk örneklerinden biri sayılan eserde 160 kaideye, ardından “*fâide*” adıyla 21 kurala yer verilir; her kaide ve kural mezhep fûrûundan çeşitli örneklerle açıklanır. Hanbelî mezhebinin doktriner gelişimini büyük ölçüde tamamladığı bir dönemde kaleme alınan eserde İbn Receb, dönemine kadar oluşan Hanbelî fikhını ve mezhep içi görüş farklılıklarını açıklamaya yönelik bazı kaideler ve hareket noktaları belirlemeye, bu arada fakihlerin tercih ve çözüm önerilerinin arkasında yatan hukuk mantığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bunda, mezhebin çeşitli konulardaki temel görüşleri arasında mantikî bütünlük kurarak ve muhtemel boşlukları bu şekilde doldurarak mezhep müdafaasını yapma gayretinin de önemli payı olmalıdır. Müellif de eserin girişinde mezhebin usulünü tespit ve derleme, fikhın kaynaklarını ortaya çıkarma, dağınık fikhî meseleleri bir araya getirme, aykırı ve aşırı görüşlere bu çerçevede anlam kazandırma bakımından bu kaidelerin fakih için son derece önemli olduğunu ifade eder. Kaideler, genellikle birkaç cümleden meydana gelen uzun fikhî açıklamalar ve tasnifler şeklinde olup kavâid literatüründe yaygın olan kısa ve özlü anlatımlar nispeten azdır. Bu üslup farklılığına rağmen eserin telifinde, hatta kaidelerin alt ayırım ve örneklendirmesinde konuya ilişkin toparlayıcı ve ortak açıklama getirme amacı ön planda olup eser bu türün ileri dönem literatürü için de önemli bir kaynak teşkil etmiştir⁴⁵.

Yazması: Beyazıt/VeliyyüddinE, r. 1421, s. 686.

Matbusu: nşr. Muhammed Emin, Kahire 1352/1933; nşr. Tâhâ Abdürreûf Sa'd, Kahire 1392/1972 (kaidelerin fûrû-ı fikhın sistematığıne göre tasnifini içeren bir fihrist ile birlikte); I-III, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Salman, 2. bs., Dâru İbn Affan, Kahire 1419/1999. Ahmed b. Abdullah el-Kârî el-Hanefî, eserdeki 160 kaideyi ihtisar ederek *Mecelletü'l-Ahkâmî's-Sher'iyye alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* adlı eserinin giriş kısmına almıştır (nşr. Abdülvehhab İbrahim Ebû Süleyman-Muhammed İbrahim Ahmed, Tihâme 1401/1981).

2. *el-İstihrâc li Ahkâmî'l-Harâc* / (في الفقه الحنبلي)

Genelde vergi hukukuyla ilgili bir eser olup bilhassa haraç üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kaynakları arasında tefsir, hadis, fıkıh, tarih, lügat, biyografi, devlet idaresi, kamu maliyesi alanlarında yazılmış çeşitli eserlerin yer alması müellifin çok yönlü ilmî birikimini göstermektedir. Hasan b. Ziyâd el-Lü'lû'nin (204/819) *Kitâbü'l-Harâc*, Ebû Bekir el-Hallâl (311/923) ve Cehdamî'nin (282/895) *Kitâbü'l-Emvâl*'leri gibi günümüze ulaşamayan eserlere atıfta bulunulmuş olması kitaba ayrı bir değer katmaktadır⁴⁶.

Yazması: S/ReisülküttapME, r. 112, v. 102 (769 h).

⁴⁵ Cengiz Kallek, “İBN RECEB”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 243-247, 244-245.

⁴⁶ Kallek, “İBN RECEB”, *DİA*, XX/245.

Matbusu: Dâru'l-Marife, Beyrut ty. [Ebû Yusuf (182/798) ve Yahya b. Adem el-Kuraşî'nin (203/819) *Kitâbu'l-Harâc*'ları ile birlikte]; nşr. Abdullah es-Sıddîk el-Gumârî, Kahire 1352/1933, Beyrut 1402/1982, 1405/1985; nşr. Cündî Mahmud Şelâş el-Heytî, Riyad 1409/1989.

3. *Ahkâmü'l-Havâtîm ve mâ Yeteallaku bihâ*⁴⁷ / أحكام الخواتيم وما يتعلق بها

Yazması: BursaİH/H.Çelebi, r. 439, v. 70.

Matbusu: nşr. Abdullah el-Kâdî, Beyrut 1405/1985, 1407/1987.

F. IX. ASIR (800-899 / 1397-1494)

* Cerrâî, Ebû Bekr b. Zeyd Takiyyuddîn el-Huseynî ed-Dımaşkî es-Sâlihî el-Hanbelî (883/1478),

أبو بكر بن زيد تقي الدين الحسيني الجراءي الدمشقي الصالحي الحنبلي

Gâyetü'l-Matlab fî Ma'rifeti'l-Mezheb alâ Muhtasari'l-Hırakî. Muhtasar bir fıkıh kitabıdır⁴⁸ / غاية المطلب في معرفة المذهب على مختصر الخرقى (في الفقه الحنبلي)

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1131, v. 222.

* İbn Müflih, İbrahim b. Muhammed Burhânuddîn Ebu İshâk el-Makdisî ed-Dımaşkî es-Sâlihî el-Hanbelî (884/1479),

إبراهيم بن محمد برهان الدين أبو إسحاق المقدسي الدمشقي الصالحي الحنبلي (ابن

مفلح)

el-Mubdi' fî Şerhi'l-Mukni' li'bni Kudâme / المبدع في شرح المقتع لابن قدامة (في الفروع)

Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin (620/1223) eserinin önemli serhlerinden biri olup Hanbelî fıkına dair bir ansiklopedi niteliğindedir⁴⁹.

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1/1134, v. 206, r. 2/1134, v. 264 (907 h).

Matbusu: I-X, nşr. Muhammed Züheyr eş-Şâvîş, Beyrut 1399-1402/1979-1982; Dımaşk 1388; I-X, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut ty.; I-VIII, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail eş-Şafîî', Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1997 (Birlikte: İbn Kudame, *Mukni'*); I-X, Dâru Alemü'l-Kütüb, Riyad 1423/2003 (Birlikte: İbn Kudâme, *Mukni'*).

⁴⁷ Kallek, "İBN RECEB", *DİA*, XX/245.

⁴⁸ M. Özgü Aras, "CERRÂÎ", *DİA*, İstanbul 1993, VII, ss. 425-426, 426.

⁴⁹ Kasım Kırbiyık, "İBN MÜFLİH, BURHÂNEDDİN", *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 216-217, 216.

* Merdâvî, Ali b. Süleyman Alâuddîn Ebu'l-Hasan es-Sa'dî es-Sâlihî el-Filistinî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (885/1480),

علي بن سليمان علاء الدين أبو الحسن السعدي الفلسطيني المرداوي الدمشقي
الحنبلي

Tashîhu'l-Furû' li'bni Müflih / (في الفقه الحنبلي) /
Şemsüddîn İbn Müflih'in (763/1361) *Kitâbü'l-Fürû'*⁵⁰ adlı eserini
tamamlayıcı nitelikte bir çalışmadır⁵¹.

Yazması: Beyazıt/VeliyyüddinE, r. 1151, s. 304.

Matbusu: I-VI, nşr. Ali b. Abdullah Âl-i Sâni, Katar 1379/1960
[Şemseddin İbn Müflih'in (763/1362) *Kitabu'l-Fürû'* u ile birlikte]; nşr.
Abdüssettâr Ahmed Ferrâc, Kahire 1388/1967 (Şemseddin İbn Müflih'in
Kitabu'l-Fürû' u ile birlikte); Kahire 1388/1967 baskısının Abdülatif
Muhammed es-Sübki tarafından tashih edilmiş şekli: Beyrut 1402/1982, 4.
bs., Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1405/1985 (Şemseddin İbn Müflih'in *Kitabu'l-Fürû'* u ile birlikte).

G. X. ASIR (900-999 / 1494-1591)

* İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî, Muhammed b. Ahmed Takiyuddîn
Ebû Bekr el-Fütûhî el-Mısri el-Hanbelî (972/1564),

محمد بن إبن النجار تقي الدين أبو بكر الفتوحى المصري الحنبلي

*Münteha'l-İrâdât fî Cem'i'l-Mukni' mea't-Tenkîh ve'z-Ziyâdât*⁵² /
منتهى الإرادات في جمع المقنع مع التنقيح والزيادات (في الفقه الحنبلي)

Yazması: Beyazıt, r. 2389, v. 170; Millet/FeyzullahE, r. 151;
S/HafidE, r. 91.

Matbusu: I-II, Kahire 1381; *Maûnetu Üli'n-Nuhâ Şerhu'l-Müntehâ:*
Münteha'l-İrâdât I-IX, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Düheys, Dâru Hıdır,
Beyrut 1416/1995; *Münteha'l-İrâdât fî Cem'i'l-Mukni' maa't-Tenkîh ve*
Ziyâdât I-IV, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle,
Beyrut 1419/1999 (birlikte: Osman b. Ahmed b. Saîd en-Necdî, *Hâşiyetü'l-*
Müntehâ I-IV); *Münteha'l-İrâdât I-III*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut ty. (Şeyh

⁵⁰ Şemsüddîn İbn Müflih'in (763/1362) *Kitâbü'l-Fürû'* adlı eseri, Hanbelî mezhebinin orta hacimdeki temel fûrû metinlerinden biridir. Kolay okunup ezberlenebilmesi için çok defa görüşler belirtilmekle yetinilmiş, delillere yer verilmemiştir. Müellif konuları genellikle mezhepte tercih edilen görüşe öncelik vererek ele almış, bu arada diğer üç fıkıh mezhebinin görüşlerine de yer vermiştir. Çeşitli neşirleri olan eserine şerh ve haşiyeleri vardır. Koca, "İBN MÜFLİH, ŞEMSEDDİN", *DİA*, XX/217.

⁵¹ Ferhat Koca, "MERDÂVÎ, ALÎ B. SÜLEYMAN", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, ss. 177.

⁵² Ferhat Koca, "İBNÜ'N-NECCÂR el-FÜTÜHÎ", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, ss. 170-171, 171.

Mansur b. Yunus b. Selahuddîn el-Buhûtî el-Hanbelî, *Şerhu Münteha'l-İrâdât I-III* ile birlikte).

* Cezîrî, Abdulkadir b. Muhammed Zeynuddîn el-Ensârî el-Kâhirî el-Hanbelî (977/1570 civarı),

عبد القادر بن محمد زين الدين الأنصاري الجزيري القاهري الحنبلي

Dürerü'l-Ferâidi'l-Munazzame fî Ahbâri'l-Hâc ve Tarîki Mekkete'l-Muazzama / درر الفرائد المنظمة في أخبار الحاج وطريق مكة المعظمة

Eser, X/XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar hac konusunda yazılan kitapların en önemlilerinden biridir. Hulefâ-i Râşidîn (632-661/1234-1262) devrinden 972/1564 yılına kadar hac emirliği, hac kervanları, hac yolları, menziller, menzillerde yaşayanlar ve hac farızasıyla ilgili bilgileri ihtiva etmektedir. Kitap, müellifin X/XVI. yüzyılda bizzat gördüğü olaylar hakkında verdiği malumat dolayısıyla da dikkat çekicidir. Eser ayrıca Mısır'daki Türk hâkimiyetine dair önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Cezîrî bu eserini yazarken Şeyh Cârullah b. Fehd Kutbüddin el-Mekkî ve diğer bazı müelliflerin eserlerinden faydalanmıştır⁵³.

Telif Tarihi: 979/1571.

Yazması: S/D.İbrahimP, r. 296; S/ReisülküttapME, r. 648.

Matbusu: I-II, Kahire 1384/1964, 1403/1982; Riyad 1403/1983.

H. XI. ASIR (1000-1099 / 1591-1688)

* Mer'î b. Yusuf el-Kermî, Mer'î b. Yusuf Zeynuddîn el-Makdisî en-Nâblûsî el-Hanbelî (1033/1623)⁵⁴,

مرعي بن يوسف زين الدين الكرعي المقدسي النابلسي الحنبلي

1. *Tahkîku'r-Ruchân bi Savmi Yevmi'l-Şek min Ramazan* / تحقيق الرجحان بصوم يوم الشك من رمضان

Yazması: RagıpP, r. 4/661, v. 44-57 (1141 h); S/Laleli, r. 8/3656, 35/3704.

2. *Tehzîbü'l-Kelâm alâ Ardı Mısır ve's-Şâm ve mâ Yeterattebü aleyhâ mine'l-Ahkâm* / تهذيب الكلام على أرض مصر والشام وما يترتب عليها من الأحكام

Yazması: S/ReisülküttapME, r. 2/493, v. 125-143 (1025 h).

⁵³ Cevat İzgi, "CEZÎRÎ, ABDÜLKADİR B. MUHAMMED", *DİA*, İstanbul 1993, VII, ss. 512-513, 512.

⁵⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bkz. Kasım Kırbıyık, "MER'Î B. YÛSUF", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, ss. 185-187.

3. *Risâle fî't-Taklîd ve'l-Telfîk* (في الفقه الحنبلي) رسالة في التقليد والتلفيق
Yazması: K.RaşitE, r. 5/21497, v. 32-33 (1301 h).

* Buhûtî (Behûtî), Şeyh Mansur b. Yunus el-Mısrî el-Hanbelî (1051/1641),

شيخ منصور بن يونس البهوتي المصري الحنبلي

Şerhu Manzûmeti'l-Elfiyye fî Müfredâti Mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî / شرح منظومة ألفية في مفردات مذهب الإمام أحمد بن حنبل الشيباني (في الفقه الحنبلي)

İbn Abdülhâdî el-Makdisî'nin (744/1343), *en-Nazmü'l-Müfîdû'l-Ahmed fî Müfredâti'l-İmâm Ahmed* adlı manzumesinin şerhidir⁵⁵.

Yazması: S/Laleli, r. 952.

Matbusu: *el-Minahü's-Şâfiyât*, nşr. Abdullah b. Muhammed, Katar, ty.; *el-Minahü's-Şâfiyât bi Şerhi'l-Müfredât*, Kahire 1343/1924; *el-Minahü's-Şâfiyât bi Şerhi Müfredâti'l-İmâm Ahmed I-II*, thk. Abdullah b. Muhammed el-Mutlak, Künûzu İşbiya, Riyad 1426/2006.

* İshâkî, Abdubaki b. Muhammed el-Menûfî el-Mısrî (1066/1655),

عبد الباقي بن محمد المنوفي المصري الإسحاقى

Levâmi'u't-Tenvîr fî Şerhi'l-Kevkebi'l-Münîr / لوامع التنوير في شرح الكوكب المنير

Bakabildiğimiz kaynaklarda eserle ilgili açıklama bulamadık⁵⁶. Ancak İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî el-Hanbelî'nin (972/1564), *Şerhu'l-Kevbebi'l-Münîr: el-Muhteberu'l-Mübtaker Şerhu'l-Muhtasar* (eser, *Muhtasarü't-Tahrîr* olarak da bilinir) adlı eserinin şerhi olmalıdır.

Telif Tarihi: 1065/1654.

Yazması: S/Laleli, r. 2075.

İ. XII. ASIR (1100-1199 / 1688-1785)

* Meşrikî, İbrahim b. Abdullah el-Meşrikî el-Medenî el-Hanbelî (1189/1775),

إبراهيم بن عبد الله المشرقي المدني الحنبلي

⁵⁵ Abdülazîm ed-Dîb, "BUHÛTÎ", *DİA*, İstanbul 1992, VI, ss. 385-386, 386.

⁵⁶ Babanzâde Bağdatlı İsmail Paşa (1338/1920), *İzâhu'l-Meknûn fî'z-Zeyl alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'z-Funûn I-II*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ty. (İstanbul 1945 baskısından ofset), II/415; a.mlf., *Hedîyyetü'l-Ârifîn*, I/495-496; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Mektebetü'l-Müsenneâ, Beyrut ty., V/75.

العذب الفائض في شرح عمدة / *el-Azbü'l-Fâiz fî Şerhi Umdeti Külli Fâriz* / كل فارض

Buhûtî'nin (1051/1641) vasiyet ve feraizle ilgili eserinin şerhidir.

Yazması: S/Laleli, mecmua, r. 2/1321.

Mathbusu: *el-Azabü'l-Fâiz Şerhi Umdeti'l-Fâriz I-II* (1 c'de 2 c.), harace ahâdîse: Mahmud Ömer Dimyâtî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1420/1999 (Birlikte: Salih b. Hasan el-Buhûtî, *Umdetu Külli Fâriz fî İlmi'l-Vesâyâ ve'l-Ferâiz*. Buhûtî'nin eseri *Elfiyyetü'l-Ferâiz* olarak ta bilinir).

SONUÇ

Anadolu'da Hanbelî mezhebi müntesiplerinin pek olmamasına rağmen, bu mezhep müntesiplerinin bulunduğu Hicaz başta olmak üzere Irak, Suriye, Filistin ve Mısır'ın yıllarca Osmanlı hakimiyetinde kalmasının ayrıca Osmanlı'nın genel olarak ilme ve kitaba önem vermesinin tabii bir sonucu olarak Hanbelî mezhebine ait yazma eserler Anadolu kütüphanelerinde, özellikle de Osmanlı'nın payitahtı olan İstanbul'daki kütüphanelerde yer almıştır.

Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazmaların tam ve güvenilir katalog ve tasnifinin hala yapılmamış olmasından dolayı kataloglarda ve kütüphane kayıtlarında hem müellif ve eser adlarının yazımında, hem eserlerin müellifine nispetinde, hem de eserin ait olduğu bilim dalının belirtilmesinde eksiklik ve yanlışlıklar bulunmaktadır. Nitekim yukarıda beş adet eserin yanlış müellife nispetine işaret ettik. Bundan dolayı kütüphanelerimizdeki binlerce yazmadan araştırmacıların tam ve doğru bir şekilde yararlanabilmesi için mutlaka modern usullerle doğru bir katalog ve tasnif işleminin yapılması gerekmektedir.

Bu makalede tespiti yapılan 54 yazmadan 30 tanesinin sonradan basılmış, 24 tanesinin ise sadece yazma olarak bulunuyor olması, özelde Hanbelî mezhebi, genelde ise fıkıhla ilgili yazma eserlerin önemli bölümünün ilim adamlarının tetkikini beklediğini göstermektedir. Zaten bu araştırmamızın temel amaçlarından birisini de bu hususa dikkat çekmek oluşturmaktadır. Bunların tetkik edilip yayınlanmasının hem Hanbelî mezhebiyle, hem de fıkıhla ilgili mirasın daha iyi anlaşılıp yorumlanmasına katkı sağlayacağı muhakkaktır.

KISALTMALAR

A. KÜTÜPHANE ADLARI⁵⁷

- A.BeyazıtİH:** Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi
A.KarahisarİH: Afyonkarahisar Karahisar İl Halk Kütüphanesi
AtıfE: Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi
Beyazıt: Beyazıt Devlet Kütüphanesi
Beyazıt/VeliyyüddinE: Veliyyüddin Efendi
BursaİH/H.Çelebi: Bursa İl Halk Kütüphanesi/Hüseyin Çelebi
K.RaşitE: Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi
K.YusufA: Konya Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi
KastamonuİH: Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
KB.İ.Koyunoğlu: Konya Belediyesi İzzet Koyunoğlu Şehir Müzesi Kütüphanesi
Köprülü/F.AhmedP: Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi/Fazıl Ahmed Paşa
M.Muradiye: Manisa Muradiye (Hacı Hüseyin Ağa) Kütüphanesi
ManisaİH: Manisa İl Halk Kütüphanesi
Millet/FeyzullahE: Millet Yazma Eser Kütüphanesi/Feyzullah Efendi
RagıpP: Koca Ragıp Paşa Yazma Eser Kütüphanesi
Süleymaniye/S: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
S/A.Tekelioğlu: Antalya Tekelioğlu
S/AşirE: Aşir Efendi
S/Ayasofya:
S/Ç.AbdullahE: Çelebi Abdullah Efendi
S/D.İbrahimP: Damat İbrahim Paşa
S/EsadE: Esad Efendi
S/Fatih:
S/H.AliP: Hekimoğlu Ali Paşa
S/H.MahmutE: Hacı Mahmut Efendi
S/HafidE: Hafid Efendi
S/HüsrevP: Hüsrev Paşa
S/K.AliP: Kılıç Ali Paşa
S/KadızeME: Kadıze Mehmed Efendi
S/Laleli:
S/MuradM: Murad Molla (Damadzade, Muhammed/Mehmed Murad)

⁵⁷ Bu başlık altında, çalışmada geçen yazmaların bulunduğu kütüphane ve onlara ait koleksiyonların tam listesini de belirtmek amacıyla, kısaltma kullanılmayanlar da verilmiştir.

S/Nuruosmaniye:

S/ReisülküttapME: Reisülküttap (Mustafa Efendi)

S/Ş.AliP: Şehit Ali Paşa

S/Ş.Mehmed: Şeyhzade Mehmed

S/TurhanVS: Turhan (Tarhan) Valide Sultan

Topkapı: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

Topkapı/EmanetH: Emanet Hazinesi

Topkapı/Hazine:

Topkapı/III.Ahmed:

Topkapı/RevanK: Revan Köşkü

B. DİĞER

a.mlf.: Aynı müellif

B./b. : İbn, bin

Bkz./bkz.: Bakınız

bs.: Baskı

c/c.: Cilt

çev.: Çeviren

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

h: Hicrî

İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi

nşr.: Neşreden

O: Osmanlıca

orj.: Orijinal

r.: Rakam, Demirbaş kayıt numarası

s.: Sayfa

ss.: Sayfa sırası

thk.: Tahkik eden

ty.: (Baskı) tarihi yok

v.: Varak

ç: Osmanlıca

Not: Kitap adlarının kısaltmaları kaynakçada, eserin künyesinin sonunda parantez içinde belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

- APAYDIN, H. Yunus, “İBN KAYYİM el-CEVZİYYE”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 109-123.
- ARAS, M. Özgü, “CERRÂÎ”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, ss. 425-426.
- AYKAÇ, Mehmet, “İBN HÜBEYRE, EBÜ'L-MUZAFFER”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 82-83.
- BABANZÂDE, Bağdatlı İsmail Paşa (1338/1920), *Hediiyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn I-II*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ty. (İstanbul 1951 baskısından ofset) (*Hediiyetü'l-Ârifîn*).
-, Bağdatlı İsmail Paşa (1338/1920), *İzâhu'l-Meknûn fî'z-Zeyl alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'z-Funûn I-II*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ty. (İstanbul 1945 baskısından ofset).
- DÎB, Abdülazîm, “BUHÛTÎ”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, ss. 385-386.
<http://kutuphane.isam.org.tr/2001arama.htm>
http://www.milletkutup.gov.tr/frame/fiziki_yapi1.htm
<http://www.simainsaat.com.tr/haberdetay.asp?ID=1>
<http://www.yazmalar.gov.tr/>
- İZGİ, Cevat, “CEZÎRÎ, ABDÜLKADİR B. MUHAMMED”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, ss. 512-513.
- KALLEK, Cengiz, “EBÛ YA'LÂ el-FERRÂ”, *DİA*, İstanbul 1994, X, ss. 253-255.
-, Cengiz, “İBN RECEB”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 243-247.
-, Cengiz, “İBNÜ'L-MÜCENNÂ”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI, ss. 154.
- KARABULUT - KARABULUT, Ali Rıza- Ahmet Turan, *Mu'cemü't-Târihi't-Türâsi'l-İslâmî fî Mektebâti'l-Âlem: el-Mahtûtât ve'l-Matbûât = Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslam Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi I-VI (6. cilt indekstir)*, Mektebe Yayınları, Kayseri ty. (Mektebe yayınları; 12. İlmi eserler serisi; 3).
- KARABULUT, Ali Rıza, *el-Mahtûtâtü'l-Mevcûde fî Mektebâti İstanbul ve Anadolu = İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi I-III*, Kayseri 2005 (*Karabulut*).
- KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabîyye*, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrut ty..
- KIRBIYIK, Kasım, “İBN MÜFLİH, BURHÂNEDDİN”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 216-217.
-, Kasım, “MER'Î B. YÛSUF”, *DİA*, Ankara 2004, XXIX, ss. 185-187.
- KOCA, Ferhat, “el-MUKNÎ ”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, ss. 139-140.

-, Ferhat, “İBN KUDÂME, EBÜ’L-FEREC”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 138-139.
-, Ferhat, “İBN KUDÂME, MUVAFFAKUDDİN”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 139-142.
-, Ferhat, “İBN MÜFLİH, ŞEMSEDDİN”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 217-218.
-, Ferhat, “İBN TEYMİYYE, TAKIYYÜDDİN”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 391-405.
-, Ferhat, “İBNÜ’N-NECCÂR el-FÜTÛHÎ”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI, ss. 170-171.
-, Ferhat, “MERDÂVÎ, ALİ B. SÜLEYMAN”, *DİA*, Ankara 2004, XXIX, ss. 177.
- KÖKSAL, İsmail, *Fıkıh Usûlü (İslam Hukuku Metodolojisi)*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2008.
- KÖSE, Saffet, “İBN BATTÂ”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 358-359.
- KUT, Günay, “AŞIK ÇELEBÎ”, *DİA*, İstanbul 1991, III, ss. 549-550.
- ÖZEL, Ahmet, “KELVEZÂNÎ”, *DİA*, XXV, ss. 217-218.
- ÖZEN, Şükrü, “İBN EBÛ YA’LÂ”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 447-448.
- YAVUZ - AVCI, Yusuf Şevki - Casim, “İBNÜ’L-CEVZÎ, EBÜ’L-FEREC”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, ss. 543-549.